

Pandemik COVID-19 dalam Persekitaran Kanak-kanak menerusi *Engkaulah Adiwiraku*

Pandemic Covid-19 in Childrens's Environment through Engkaulah Adiwiraku

Rohayati Junaidi

rohayatijunaidi87@yahoo.com

Tengku Intan Marlina Tengku Mohd Ali

inmarlin@um.edu.my

Madiawati Mamat @Mustaffa

atie@um.edu.my

Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, Malaysia

DOI: <https://doi.org/10.37134/pendeta.vol11.edisikhas.3.2020>

Received: 31 August 2020; Accepted: 14 October 2020; Published: 14 October 2020

Cite this article (APA): Junaidi, R., Tengku Mohd Ali, T. I. M., & Mamat@Mustaffa, M. (2020). Pandemik COVID-19 dalam Persekitaran Kanak-kanak menerusi Engkaulah Adiwiraku. *PENDETA: Journal of Malay Language, Education and Literature*, 11, 31-45. <https://doi.org/10.37134/pendeta.vol11.edisikhas.3.2020>

ABSTRAK

Pandemik *Coronavirus Disease* 2019 (COVID-19) telah mempengaruhi keseluruhan aspek kehidupan masyarakat dunia. Namun, perubahan yang berlaku disebabkan COVID-19 lebih menurus kepada mempengaruhi tingkah laku dan emosi kanak-kanak. Hal ini demikian kerana, kanak-kanak masih mentah dan memerlukan sokongan daripada persekitaran yang melingkunginya bagi berdepan perubahan yang berlaku. Bertitik-tolak daripada kesedaran tersebut, kajian terhadap *Engkaulah Adiwiraku* (2020) karya Helen Patuck terbitan Creative Commons Attribution-NonCommercial yang sarat dengan maklumat COVID-19 dijadikan sebagai fokus kajian. Buku tersebut merupakan projek oleh Agency Standing Committee Reference Group on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings (IASC MHPSS RG). Persekitaran yang difokuskan dalam kajian ini merangkumi ahli keluarga, rakan, guru, peraturan dan perubahan yang berlaku di sekeliling kanak-kanak. Setiap peristiwa yang digarap oleh pengarang dalam karya merupakan cerminan realiti masyarakat yang menghadapi situasi COVID-19. *Engkaulah Adiwiraku* (2020) dipilih kerana karya ini sarat dengan maklumat berkaitan dengan COVID-19 dan dihasilkan untuk golongan sasaran, iaitu kanak-kanak. Karya tersebut dianalisis dengan menggunakan Pendekatan Ekologi (2019) yang dibentuk hasil gabung jalin Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986) dan Pendidikan Anak-anak dalam Islam (1988) oleh Abdullah Nasih Ulwan. Objektif kajian ini adalah menganalisis persekitaran dalam karya bagi melihat peranannya terhadap tingkah laku dan emosi kanak-kanak. Kaedah yang digunakan dalam kajian ini ialah kaedah kepustakaan dan analisis teks. Dapatan kajian menunjukkan bahawa *Engkaulah Adiwiraku* (2020) memperlihatkan peranan penting setiap persekitaran untuk membantu dan memberi sokongan kepada kanak-kanak berdepan dengan perubahan yang berlaku disebabkan COVID-19. Kesimpulannya, karya yang dihasilkan dapat menyalurkan maklumat dan memberi hiburan kepada kanak-kanak ketika berdepan dengan pandemik COVID-19.

Kata kunci: COVID-19; *Engkaulah Adiwiraku*; pendekatan ekologi; persekitaran; kanak-kanak

ABSTRACT

The Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) pandemic has affected all aspects of world society. However, the changes that occur due to COVID-19 are more likely to affect children's behavior and emotions. This is because, children are still raw and need support from the environment around them to face the changes that occur. Based on this awareness, the study on Engkaulah Adiwiraku (2020) by Helen Patuck published by Creative Commons Attribution-NonCommercial loaded with COVID-19 information was made the focus of the study. The book is a project by the Agency Standing Committee Reference Group on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings (IASC MHPSS RG). The environment focused on this study includes family members, friends, teachers, rules and changes that occur around children. Each event worked by the author in the work is a reflection of the reality of society facing the COVID-19 situation. Engkaulah Adiwiraku (2020) was chosen because this work is loaded with information related to COVID-19 and is produced for the target group, namely children. The work was analyzed using the Ecological Approach (2019) which was formed as a result of the combination of Bronfenbrenner's Ecological Theory (1979, 1986) and Pendidikan Anak-anak dalam Islam (1988) by Abdullah Nasih Ulwan. The objective of this study is to analyze the environment in the work to see its role in children's behavior and emotion. The method used in this study is the library method and text analysis. The findings of the study show that Engkaulah Adiwiraku (2020) shows the important role of each environment to help and support children facing the changes that occur due to COVID-19. In conclusion, the work produced can channel information and provide entertainment to children when faced with the COVID-19 pandemic.

Keywords: *COVID-19; Engkaulah Adiwiraku; ecological approach; environment; children's*

PENDAHULUAN

Persekitaran memainkan peranan penting terhadap perkembangan psikologi kanak-kanak dalam menghadapi perubahan yang berlaku di sekeliling mereka. Perubahan yang berlaku disebabkan *Coronavirus Disease 2019* (COVID-19) telah memberi kesan terhadap perkembangan ekonomi, sosial dan kehidupan masyarakat dunia secara keseluruhan. Antara golongan yang mendapat kesan daripada perubahan tersebut, iaitu kanak-kanak. Meskipun kanak-kanak kurang berisiko dijangkiti COVID-19, namun kanak-kanak merupakan golongan yang paling terjejas dari segi emosi dan tingkah laku mereka. Hal ini kerana, kanak-kanak masih mentah dalam kehidupan dan memerlukan sokongan individu yang berada di sekeliling mereka untuk memahami perubahan yang berlaku.

Atas kesedaran tersebut, pelbagai medium digunakan untuk menyampaikan maklumat kepada kanak-kanak antaranya melalui bentuk buku kreatif, iaitu *Engkaulah Adiwiraku* (2020). Buku tersebut telah dihasilkan oleh Agency Standing Committee Reference Group on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings (IASC MHPSS RG) dan mendapat sokongan daripada pelbagai pakar pada peringkat global, rantau dan negara dari agensi-agensi yang menjadi rakan IASC MHPSS RG, dan juga ibu bapa, penjaga, guru dan kanak-kanak dari 104 buah negara. Selain itu, garapan cerita dalam buku tersebut merupakan cerminan realiti yang dihadapi oleh masyarakat ketika berdepan dengan COVID-19. Hal ini diperlihatkan dalam petikan di bawah:

“Lebih dari 1,700 kanak-kanak, ibu bapa, penjaga dan guru dari seluruh dunia mengambil masa untuk berkongsi dengan kami bagaimana mereka menghadapi pandemik COVID-19. Terima kasih yang tidak terhingga kepada semua kanak-kanak, ibu bapa, penjaga dan guru yang telah mengambil bahagian dalam tinjauan kami dan membantu untuk membentuk jalan cerita ini. Buku cerita ini telah disediakan untuk dan oleh kanak-kanak di seluruh dunia.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.i)

Dengan kata lain, buku tersebut dihasilkan berdasarkan realiti sebenar yang dihadapi oleh masyarakat ketika berdepan dengan pandemik COVID-19. Penghasilan buku tersebut secara tidak langsung memperlihatkan peranan karya sastera menyampaikan maklumat yang dapat mendidik masyarakat melalui medium karya kreatif. Hal ini kerana bentuk penyampaian secara tidak langsung yang mesra dan kreatif akan lebih mudah difahami di samping memberi hiburan bermaklumat kepada kanak-kanak. Zahir Ahmad (2005, hlm.265) menyatakan bahawa, “mendidik secara tidak langsung akan meninggalkan kesan yang jauh lebih baik daripada pendidikan secara langsung yang mungkin dibuat dan diterima secara terpaksa. Di samping itu, Rohayati Junaidi et al. (2020, hlm. 1) menyatakan bahawa, “peranan karya sastera sebagai medium menyampaikan ilmu pengetahuan kepada masyarakat telah menjadi asas dalam kewujudan karya sastera.” Oleh itu, *Engkaulah Adiwiraku* (2020) dianalisis dengan menggunakan Pendekatan Ekologi (2019) bagi melihat persekitaran kanak-kanak dalam karya ketika berdepan dengan pandemik COVID-19.

SOROTAN LITERATUR

Peranan karya sastera sebagai wadah penyampaian pelbagai maklumat yang mampu mendidik masyarakat telah wujud sejak dahulu lagi sekali gus selaras dengan takrifan sastera, iaitu memberi manfaat kepada masyarakat. Kajian Rohayati Junaidi (2020) memperlihatkan bahawa karya sastera mampu menjadi sumber untuk mengenal pasti persekitaran yang dapat mempengaruhi tingkah laku, sahsiah dan emosi kanak-kanak. Selain itu, Rohayati Junaidi (2019) turut memperlihatkan bahawa karya sastera berperanan penting untuk mengetahui persekitaran yang memainkan peranan dalam kehidupan kanak-kanak. Kajian tersebut secara tidak langsung menjadi wadah menyampaikan maklumat berguna kepada masyarakat berkaitan persekitaran kanak-kanak. Selain itu, kajian Ahmed (2017) menyatakan bahawa sastera dapat menyampaikan mesej moral untuk mendidik masyarakat. Hal ini memperlihatkan bahawa melalui karya sastera masyarakat dapat menghargai kehidupan, memperoleh ilham dan pandangan baharu terhadap perihal hidup.

Mohd Daud Ibrahim & Rohaidah Kamaruddin (2015) dalam menunjukkan bahawa karya sastera berperanan penting dalam menyampaikan maklumat kepada masyarakat perihal kepentingan ilmu pengetahuan. Farra Humairah Mohd & Nik Rafidah Nik Muhamad Affendi (2016) memperlihatkan karya sastera dapat menjadi medium dalam menyampaikan unsur pemikiran kerohanian dapat mendidik kanak-kanak. Kajian Ani Omar (2012) memperlihatkan bahawa sastera berperanan penting dalam menyampaikan maklumat kepada masyarakat. Arba'ie Sujud & Nik Rafidah Nik Muhamad Affendi (2011) memperlihatkan bahawa karya sastera berfungsi dalam menyampaikan maklumat yang berkesan kepada kanak-kanak kerana karya sastera dapat mempengaruhi emosi kanak-kanak.

Misran Rokimin (2006) menyatakan bahawa karya sastera dihasilkan untuk mendidik dan meningkatkan kemampuan akal fikiran serta tingkah laku yang baik. Hal ini kerana, karya sastera dapat menjadi wadah pendidikan dan pembangunan modal insan melalui penerapan nilai-nilai moral dalam karya. Wenzel (2005) menyatakan bahawa karya sastera berperanan dalam menyampaikan maklumat berkaitan sains semula jadi, perihal kemanusiaan, persekitaran dan memberi ilmu pengetahuan dan kerohanian. Hal ini menunjukkan bahawa sastera dapat menjadi wadah menyampaikan ilmu pengetahuan secara menyeluruh. Salmah Ayob (1981) menjelaskan peranan karya sastera sebagai media pendidikan tentang cara hidup merangkumi aspek budaya, kepercayaan dan nilai.

Kajian yang berkaitan COVID-19 pernah dilakukan oleh Mohd Shahremy Ikmal Shahbudin (2020). Berdasarkan kajian tersebut menjelaskan bahawa kepanikan pengguna media sosial, iaitu FB terhadap isu COVID-19 dipengaruhi oleh emosi yang tidak terkawal dan faktor

persekitaran sekali gus mempengaruhi penulisan di media sosial. Di samping itu, kajian yang berkaitan ulasan buku *Engkaulah Adiwiraku* (2020) pernah dilakukan oleh Anida Sarudin (2020). Anida Sarudin (2020) menyatakan bahawa buku *Engkaulah Adiwiraku* (2020) merupakan buku bacaan kanak-kanak yang mampu menjadi wadah pengetahuan untuk kanak-kanak memahami dan mendepani wabak COVID-19.

Bertitik-tolak kajian-kajian lepas yang menganalisis karya sastera memperlihatkan bahawa karya sastera mampu menjadi wadah menyampaikan pelbagai aspek kehidupan yang dapat mendidik dan membangunkan masyarakat pembaca. Pelbagai aspek kehidupan yang digarap dalam karya dapat menjadi pedoman dan panduan yang berguna sepanjang zaman. Selain itu, kajian mengenai COVID-19 telah dilakukan untuk memberi ilmu dan pemahaman kepada masyarakat mengenai COVID-19. Justeru, kajian ini mengenal pasti dan menganalisis *Engkaulah Adiwiraku* (2020) dengan menggunakan Pendekatan Ekologi (2019).

OBJEKTIF KAJIAN

Objektif kajian ini adalah untuk menganalisis persekitaran yang terdapat dalam *Engkaulah Adiwiraku* (2020) dengan menggunakan Pendekatan Ekologi (2019) bagi menganalisis peranan persekitaran yang mempengaruhi perkembangan tingkah laku dan emosi kanak-kanak.

TEKS KAJIAN

Kajian ini menggunakan cerita *Engkaulah Adiwiraku* (2020) (versi Bahasa Melayu) yang diterjemahkan oleh Dr. Feisul Idzwan Mustapha, iaitu perunding doktor kesihatan awam dan bahagian kawalan penyakit Kementerian Kesihatan (bahagian penyakit tidak berjangkit). Beliau mengatakan bahawa meskipun kanak-kanak kurang berisiko terdedah dengan COVID-19, tetapi emosi kanak-kanak mudah terpengaruh dengan perubahan drastik yang berlaku di sekeliling mereka. Oleh sebab itu beliau telah mengambil inisiatif untuk menghubungi penerbit dan menjadi sukarelawan untuk menterjemahkan cerita tersebut dalam versi bahasa Melayu. Pemilihan *Engkaulah Adiwiraku* (2020) kerana cerita tersebut dihasilkan bertujuan untuk menyampaikan maklumat mengenai COVID-19 kepada kanak-kanak di seluruh dunia dalam mendepani pandemik COVID-19 melalui saluran karya kreatif. Cerita yang digarap dalam karya memperlihatkan persekitaran yang memainkan peranan penting dalam mempengaruhi kanak-kanak ketika berdepan dengan COVID-19.

BATASAN KAJIAN

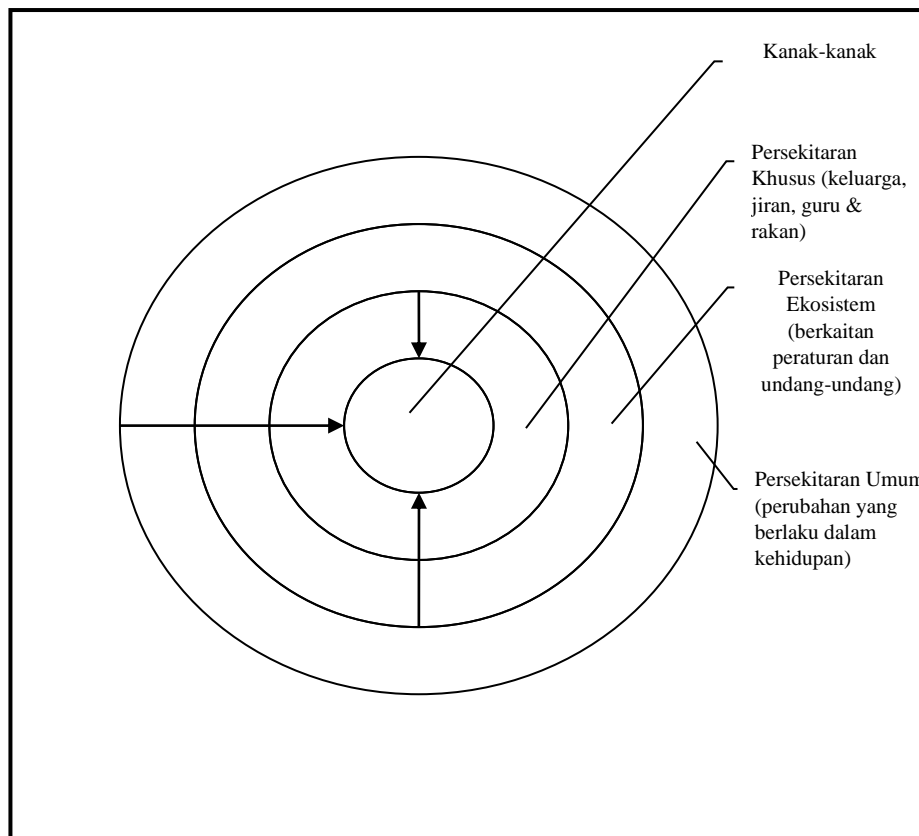
Kajian ini dibataskan pada persekitaran yang melingkungi kehidupan kanak-kanak dalam *Engkaulah Adiwiraku* (2020). Pemilihan persekitaran yang melingkungi kanak-kanak adalah kerana tingkah laku dan emosi kanak-kanak dalam karya dipengaruhi persekitaran dan perubahan yang berlaku dalam kehidupan kanak-kanak. Kajian ini melihat persekitaran yang terdiri daripada ahli keluarga, rakan, guru dan perubahan yang berlaku dalam kehidupan kanak-kanak sebagaimana yang terdapat dalam Pendekatan Ekologi (2019).

METODOLOGI

Kajian ini menggunakan kaedah kualitatif yang merangkumi kaedah kepustakaan dan kaedah analisis teks dengan menggunakan Pendekatan Ekologi (2019). Kajian kepustakaan melibatkan pembacaan dan pengumpulan bahan atau sumber yang berkaitan persekitaran kanak-kanak, bahan karya sastera dan pandemik COVID-19. Sumber utama yang digunakan terdapat dalam bentuk bertulis seperti koleksi persidangan, jurnal-jurnal, latihan ilmiah, kajian sarjana dan tesis. Kaedah analisis teks melibatkan pembacaan secara teliti yang dilakukan terhadap teks, diikuti dengan pemilihan persekitaran yang dijadikan fokus kajian. Persekitaran yang dipilih dianalisis dengan menggunakan Pendekatan Ekologi (2019).

PENDEKATAN EKOLOGI

Pendekatan Ekologi oleh Rohayati Junaidi (2019) merupakan hasil penyesuaian antara Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986) dengan Konsep Pendidikan Anak-anak dalam Islam oleh Abdullah Nasih Ulwan (1988). Pendekatan Ekologi (2019) terdiri daripada tiga prinsip, iaitu persekitaran khusus, persekitaran ekosistem dan persekitaran umum. Paparan yang lebih jelas dapat dilihat dalam gambar rajah berikut:

Rajah Pendekatan Ekologi (2019) berdasarkan penyesuaian Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986) dengan Konsep Pendidikan Anak-anak dalam Islam oleh Abdullah Nasih Ulwan (1988)

PERSEKITARAN KHUSUS

Persekitaran khusus melihat persekitaran yang paling dekat dengan kanak-kanak seperti keluarga, rakan, guru dan jiran tetangga. Menurut *Kamus Dewan Edisi Keempat* (2007, p.784) khusus bermaksud (jamak bagi khas) khas, istimewa (untuk seseorang atau sesuatu), tidak umum. Persekitaran khusus merupakan gabung jalin antara dua sistem dalam Teori Ekologi Bronfenbrenner (1979, 1986), iaitu mikrosistem dan mesosistem dan disesuaikan dengan Konsep Pendidikan Anak-anak dalam Islam oleh Abdullah Nasih Ulwan (1988).

Oleh hal yang demikian, hubungan kanak-kanak dengan ibu bapa dan guru dianalisis berdasarkan persekitaran yang digariskan dalam Konsep Pendidikan Anak-anak dalam Islam oleh Abdullah Nasih Ulwan, iaitu peranan positif yang dimainkan oleh ahli keluarga ketika kanak-kanak berdepan pelbagai situasi yang berlaku di sekeliling mereka. Pemerhatian dan pengawasan yang diberikan oleh ahli keluarga dapat membantu kanak-kanak berkembang seimbang tingkah laku dan emosi. Hal ini dapat ditunjukkan melalui sokongan dan bantuan yang diberikan oleh ahli keluarga kepada kanak-kanak. Selain itu, persekitaran ahli keluarga yang menerapkan bimbingan dan nasihat menjadi aspek penting dalam hubungan antara ahli keluarga dengan kanak-kanak.

Hubungan kanak-kanak dengan jiran tetangga pula dianalisis berdasarkan hak jiran tetangga seperti mana yang digariskan dalam Pendidikan Anak-anak dalam Islam. Antaranya, membuat baik kepada jiran, tidak berdendam dan melindungi jiran daripada penganiayaan. Seterusnya, hubungan kanak-kanak dengan rakan dianalisis berdasarkan ciri-ciri sahabat dalam Islam seperti saling mengambil berat, saling membantu ketika kesusahan dan saling menghargai.

PERSEKITARAN EKOSISTEM

Persekitaran Ekosistem Komponen melibatkan sistem organisasi dan peraturan. Bronfenbrenner (1979) menjelaskan bahawa, persekitaran pada peringkat ini meliputi sistem yang tidak melibatkan kanak-kanak, namun memberi pengaruh kepada perkembangan psikologi kanak-kanak. Selain itu, ekosistem terdiri daripada satu atau lebih tetapan yang tidak melibatkan orang yang membangun sebagai peserta yang bertindak tetapi kesan kejadian yang berlaku mempengaruhi, atau dipengaruhi oleh apa yang berlaku dalam penetapan itu. Bronfenbrenner (1977, hlm. 526) ekosistem bermaksud:

“The nature and requirements of the parents’ work, characteristics of the neighborhood, health and welfare services, government agencies, the relations between school and community, informal social networks, transportation systems, law enforcement practices, shopping facilities, means of communication, patterns of recreation and social life, and a host of other ecological circumstances and events that determine with whom and how people spend their time.”

Berdasarkan petikan di atas, menjelaskan bahawa ekosistem melibatkan pekerjaan ibu bapa, kawasan perumahan, perkhidmatan kesihatan dan kesejahteraan, agensi kerajaan, hubungan antara sekolah dan komuniti, rangkaian sosial tidak formal, sistem pengangkutan, amalan penguatkuasaan undang-undang, kemudahan membeli-belah, cara komunikasi, corak rekreasi dan kehidupan sosial, dan pelbagai keadaan atau peristiwa ekologi yang lain ditentukan dengan siapa dan bagaimana individu menghabiskan masa mereka. Rohayati Junaidi et al. (2019, hlm.113) menyatakan bahawa:

“Prinsip ekosistem dalam Teori Ekologi Bronfenbrenner merangkumi semua sistem pentadbiran, peraturan dan hubungan yang tidak melibatkan kanak-kanak, namun keputusannya mempengaruhi perkembangan kanak-kanak.”

PERSEKITARAN UMUM

Persekitaran Umum melihat perbezaan dan perubahan yang berlaku dalam kehidupan kanak-kanak. Menurut *Kamus Dewan Edisi Keempat* (2007, p.1767) umum bermaksud secara keseluruhan (tidak pada atau mengenai yang tertentu sahaja), bersifat menyeluruh, mengenai keseluruhan sesuatu, lawan khusus (khas). Aspek yang menjadi fokus dalam persekitaran umum bersifat menyeluruh, iaitu keseluruhan perubahan dan perbezaan yang berlaku dalam kehidupan kanak-kanak merangkumi perubahan yang berlaku dalam persekitaran khusus dan persekitaran ekosistem. Berdasarkan teks kajian, persekitaran umum yang menjadi fokus kajian melibatkan perubahan yang berlaku dalam kehidupan kanak-kanak disebabkan pandemik COVID-19, iaitu jadual persekolahan dan hubungan dengan rakan-rakan.

HASIL KAJIAN DAN PERBINCANGAN

Engkaulah Adiwiraku (2020) telah dihasilkan untuk bacaan kanak-kanak kerana sarat dengan pelbagai ilmu pengetahuan, panduan dan situasi yang disebabkan oleh pandemik COVID-19. Helen Patuck (2020) menyatakan bahawa, “lebih dari 1,700 kanak-kanak, ibu bapa, penjaga dan guru dari seluruh dunia mengambil masa untuk berkongsi dan membantu menggarap jalan cerita. Buku cerita ini telah disediakan untuk dan oleh kanak-kanak di seluruh dunia.” Berdasarkan cerita yang digarap dalam karya tersebut dapat memberi maklumat yang berguna kepada masyarakat berkaitan COVID-19, khususnya golongan sasaran, iaitu kanak-kanak. Hal ini kerana dalam karya tersebut diperlihatkan perubahan yang berlaku disebabkan pandemik COVID-19 telah memberi kesan yang mendalam terhadap perkembangan tingkah laku dan emosi kanak-kanak. Di samping itu, karya tersebut turut memperlihatkan aspek penting yang mampu membantu kanak-kanak berdepan COVID-19, iaitu peranan persekitaran yang melingkungi kehidupan kanak-kanak seperti ahli keluarga, rakan, peraturan dan perubahan yang berlaku.

PERSEKITARAN KANAK-KANAK DENGAN AHLI KELUARGA DALAM ENGAULAH ADIWIRAKU

Ahli keluarga merupakan salah satu persekitaran khusus yang mempengaruhi perkembangan tingkah laku dan emosi kanak-kanak. Noralina Omar (2018, hlm. 112) menjelaskan bahawa “ahli keluarga merupakan individu yang berada dalam persekitaran terdekat seseorang.” Hal ini menunjukkan bahawa persekitaran yang dibentuk oleh ahli keluarga sama ada positif atau negatif akan memberi kesan kepada kanak-kanak. Oleh hal yang demikian, ahli keluarga perlu memainkan peranan penting dalam memastikan kanak-kanak dapat berdepan dengan situasi sukar. Sokongan yang diberikan oleh ahli keluarga bukan sekadar dari segi keperluan material tetapi lebih menjurus kepada sokongan emosi dan rohani kanak-kanak. Hal ini kerana, kanak-kanak masih mentah dan memerlukan bantuan daripada ahli keluarga untuk memahami dan menerima perkara baharu yang berlaku di sekeliling mereka.

Engkaulah Adiwiraku (2020) memperlihatkan peranan penting ahli keluarga dalam membantu kanak-kanak berdepan dengan pandemik COVID-19. Ahli keluarga bertanggungjawab untuk menerangkan kepada kanak-kanak berkaitan pandemik COVID-19. Penerangan yang diberikan oleh ahli keluarga kepada kanak-kanak bukan sahaja dapat diterima, namun turut dapat difahami dan tidak menyebabkan emosi kanak-kanak terganggu kerana perasaan takut atau risau. Petikan di bawah menunjukkan ahli keluarga berusaha untuk memberi keyakinan dan sokongan moral kepada kanak-kanak.

“Kita boleh melawannya,” tegas ibu Sara. “Itulah sebabnya ibu mahu Sara selamat. Virus ini boleh menjangkiti ramai orang, dan semua orang boleh membantu kita melawannya. Kanak-kanak adalah istimewa dan mereka juga boleh membantu. Sara perlu menjaga keselamatan diri untuk kita semua. Ibu mahu Sara menjadi adiwira Ibu.”

“Tetapi kamu mengingatkan ibu bahawa kita semua boleh menjadi adiwira, setiap hari, dan adiwira istimewa ibu adalah kamu Sara.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.1)

Berdasarkan petikan tersebut memperlihatkan persekitaran ahli keluarga yang baik kerana watak ibu berusaha menanamkan keyakinan kepada kanak-kanak bahawa mereka dapat melawan pandemik COVID-19. Ibu juga menyampaikan maklumat dengan tepat dan memberi sokongan moral kepada kanak-kanak. Dorongan dan sokongan yang diberikan oleh ibu secara tidak langsung memperlihatkan persekitaran positif yang diterapkan oleh ahli keluarga. Hal ini demikian kerana, ahli keluarga mampu memberikan rasa selamat kepada kanak-kanak. Perkara ini dijelaskan dalam petikan berikut:

“Saya suka berfikir tentang seseorang yang boleh membuat saya berasa selamat,” kata Sara. “Saya juga begitu, saya fikirkan tentang semua orang yang telah membantu saya berasa selamat, seperti datuk dan nenek saya,” kata Salem. “Saya merindui mereka. Saya tidak boleh memeluk mereka kerana saya mungkin boleh menjangkiti mereka dengan coronavirus. Kami biasanya berjumpa mereka setiap hujung minggu, tetapi sekarang tidak boleh kerana kami perlu memastikan mereka selamat.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.8)

Keberadaan ahli keluarga dalam kehidupan kanak-kanak bukan sahaja dapat membantu kanak-kanak berdepan dengan COVID-19, namun turut membantu kanak-kanak lebih positif dan matang berdepan dengan situasi sukar dalam kehidupan mereka. Persekitaran antara ahli keluarga dengan kanak-kanak yang diperlihatkan dalam *Engkaulah Adiwiraku (2020)* turut menunjukkan sikap mengambil berat dan tidak mementingkan diri sendiri. Secara tidak langsung persekitaran seperti itu dapat mendidik kanak-kanak yang bertimbang rasa dan peka dengan persekitaran mereka.

Selain itu, peranan ahli keluarga dalam mempengaruhi emosi kanak-kanak ketika berdepan dengan pandemik COVID-19 bukan sahaja dapat ditunjukkan apabila berada dekat dengan kanak-kanak. Ahli keluarga yang jauh boleh menggunakan saluran komunikasi seperti telefon untuk saling mengambil berat dan bertanya khabar. Persekitaran ahli keluarga yang saling mengambil berat mampu menggembarakan dan memberi kekuatan kepada kanak-kanak. Hal ini demikian kerana, berbual-bual tentang pelbagai perkara mampu memberi kesan kepada jiwa kanak-kanak. Perkara tersebut diperlihatkan dalam petikan berikut:

“Mereka menelefon saya setiap hari dan saya menceritakan kepada mereka tentang semua perkara yang kami lakukan di rumah. Ia membuatkan saya berasa lebih gembira, begitu juga mereka.”

“Adalah normal untuk merindui mereka yang kita sayangi kerana kita tidak dapat bertemu dengan mereka sekarang,” ujar Ario. “Ia menunjukkan bahawa kita mengambil berat.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.8)

Petikan tersebut memperlihatkan bahawa ahli keluarga yang mengambil berat dapat membantu kanak-kanak lebih positif ketika berdepan dengan situasi sukar dalam hidup. Hubungan baik antara kanak-kanak dengan ahli keluarga dapat menggembarakan dan

menyenangkan perasaan kanak-kanak. Rohayati Junaidi et al. (2018) menyatakan bahawa, “interaksi antara kanak-kanak dengan persekitaran mempengaruhi proses pertumbuhan dan perkembangan psikologi kanak-kanak” (hlm.113). Di samping itu, *Engkaulah Adiwiraku* (2020) turut memperlihatkan bahawa keberadaan ahli keluarga, seperti adik-beradik dapat membantu kanak-kanak berdepan dengan pandemik COVID-19. Aktiviti yang dilakukan bersama-sama adik-beradik dapat mengubati kerinduan kanak-kanak kepada suasana persekolahan dan rutin kebiasaan harian.

Kami adik beradik bergurau senda dan menari. Kami membaca buku dan saya tetap boleh terus belajar kerana kadang-kala saya rindukan sekolah. Pada mulanya, agak kekok untuk berada di rumah, tetapi lama kelamaan ia menjadi satu kebiasaan.”

“Ia tidak selalunya mudah, Sasha,” kata Ario. “Tetapi kamu mencari jalan untuk kekal gembira bersama ahli keluarga tersayang di rumah. Itulah yang menjadikan kamu seorang adiwira bagi saya!”

(*Engkaulah Adiwiraku*, 2020, hlm.10)

Sokongan dan pertolongan yang diberikan oleh ahli keluarga dapat membantu menenangkan emosi dan memberi kekuatan kepada kanak-kanak. Selain itu, *Engkaulah Adiwiraku* (2020) menunjukkan bahawa dalam memastikan persekitaran yang positif, contoh teladan yang baik seperti saling bertoleransi, sabar dan pemaaf perlu ada pada setiap ahli keluarga. Contohnya, Sasha menjelaskan kepada Salem bahawa dia juga pernah bergaduh dengan ahli keluarganya. Namun, pergaduhan tersebut tidak berlarutan kerana mereka saling bertolak-ansur dan memaafkan antara satu sama lain. Sikap toleransi dan saling memaafkan dapat mempengaruhi perkembangan tingkah laku dan emosi kanak-kanak. Hal ini dapat dilihat dalam petikan berikut:

“Pernahkah kamu bergaduh dengan ahli keluarga kamu?” tanya Salem. “Kadang-kala kami bergaduh juga.” kata Sasha. “Tetapi kita perlu banyak bersabar, lebih bertimbang rasa, dan lebih pantas meminta maaf. Itulah kuasa istimewa yang sebenar, kerana ia akan membuatkan diri kita dan orang lain berasa lebih baik.”

(*Engkaulah Adiwiraku*, 2020, hlm.10)

Berdasarkan petikan tersebut memperlihatkan bahawa hubungan ahli keluarga tidak selalu baik dan kadang-kala berdepan dengan situasi yang kurang baik. Namun, setiap ahli keluarga memainkan peranan penting dalam memastikan keadaan tersebut tidak berlarutan dan mengambil inisiatif untuk memperbaiki hubungan yang retak. Rohayati Junaidi (2020) menyatakan bahawa, “ahli keluarga berperanan penting dalam membentuk persekitaran yang dapat memupuk nilai-nilai murni dalam diri kanak-kanak” (hlm. 105). Di samping itu, ahli keluarga merupakan individu yang akan merawat dan menjaga kita apabila sakit seperti yang terdapat dalam petikan berikut:

“Keluarga menjaga saya tetapi terdapat juga ibu bapa dan datuk nenek di kampung ini yang terpaksa pergi ke hospital. Para jururawat dan doktor telah merawat mereka dengan baik dan masyarakat turut membantu kami. Selepas beberapa minggu, kami semua kembali pulih”

(*Engkaulah Adiwiraku*, 2020, hlm.15)

Ringkasnya, perhatian dan sokongan yang diberikan oleh ahli keluarga memainkan peranan penting dalam membantu kanak-kanak berdepan dengan pandemik COVID-19. Keberadaan ahli keluarga dapat membantu kanak-kanak berdepan dengan situasi sukar yang mereka hadapi. Ahli keluarga yang mengambil berat, peka dan prihatin mampu memberi kesan positif terhadap perkembangan tingkah laku dan emosi kanak-kanak seperti mana yang diperlihatkan dalam *Engkaulah Adiwiraku* (2020).

PERSEKITARAN KANAK-KANAK DENGAN RAKAN DALAM *ENKAULAH ADIWIRAKU*

Rakan merupakan individu yang kedua rapat dengan kanak-kanak setelah ahli keluarga. Jas Laile Suzana Jaafar (2016) mengatakan bahawa “sahabat boleh mempengaruhi tingkah laku seseorang kanak-kanak” (hlm.143). Dengan kata lain, persekitaran positif antara kanak-kanak dengan rakan mampu membantu perkembangan tingkah laku dan emosi kanak-kanak.

Engkaulah Adiwiraku (2020) memperlihatkan persekitaran kanak-kanak dengan rakan membantu kanak-kanak berdepan pandemik COVID-19. Hubungan antara kanak-kanak dengan rakan dapat dilihat berdasarkan rakan yang saling mengambil berat. Contohnya, dalam petikan berikut menunjukkan sikap mengambil berat antara Sasha dengan rakan-rakannya:

“Saya dapat rasakan pelukan yang kamu lontarkan tadi, Sasha,” kata Ario. “Saya suka bagaimana kita boleh menggunakan perkataan dan perbuatan kita untuk menunjukkan bahawa kita mengambil berat. Saya mahu kawan-kawan saya belajar tentang kuasa istimewa kamu.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.9)

“Dan adakalanya saya boleh menelefon kawan-kawan saya...”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.10)

“Sara gembira Leila menyertai mereka kerana dia tahu bahawa mereka perlu saling menyokong antara satu sama lain. Mereka terbang dengan senyap, tanpa berkata-kata, tetapi Leila tahu kawan-kawan barunya sangat mengambil berat akan dirinya.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.14)

Persekitaran antara rakan yang saling mengambil berat yang ditunjukkan melalui tindakan dan kata-kata semangat dan dorongan dapat memberi kesan positif terhadap emosi dan sekali gus hubungan sesama rakan. Selain itu, persekitaran antara kanak-kanak dengan rakan yang diperlihatkan dalam *Engkaulah Adiwiraku* (2020) ialah sikap saling menyokong dan melindungi antara satu sama lain. Hal ini diperlihatkan ketika rakan dijangkiti oleh COVID-19, kanak-kanak tidak memulaukan rakannya. Kanak-kanak berusaha untuk menyelamatkan rakan dengan melakukan tindakan yang sewajarnya, iaitu menjauhkan diri daripada rakan bagi mengelakkan virus tersebut merebak.

“Walaupun Kim dijangkiti coronavirus, kami tidak berhenti berkawan dengannya. Walaupun saya tidak dapat berjumpa dengannya, saya tetap mengambil berat tentang dirinya. Kini kami berasa gembira kerana kami dapat bermain bersama sekali lagi!” “Kadang-kala perkara yang paling penting yang boleh kita lakukan sebagai kawan adalah melindungi satu sama lain,” kata Ario. “Walaupun ini bermaksud kita terpaksa menjauhkan diri dari satu sama lain untuk seketika.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.16)

Berdasarkan petikan tersebut menunjukkan bahawa hubungan kanak-kanak dengan rakan yang diperlihatkan melalui tindakan tetap setia kepada rakan yang dijangkiti COVID-19, memberi sokongan, saling mengambil berat dan saling berusaha melindungi antara satu sama lain. Persekitaran tersebut telah memberi kesan positif terhadap tingkah laku dan emosi kanak-kanak sekali gus usaha dalam memutuskan rantaian COVID-19. Jas Laile Suzana Jaafar (2016, hlm. 143) menjelaskan bahawa “sahabat boleh mempengaruhi tingkah laku seseorang kanak-kanak.” Ringkasnya, *Engkaulah Adiwiraku* (2020) memperlihatkan peranan rakan dalam membantu kanak-kanak berdepan dengan COVID-19. Sokongan yang diberikan oleh rakan dengan saling mengambil berat dan melindungi antara satu sama lain dalam memutuskan rantaian COVID-19 dapat mempengaruhi perasaan dan tindakan kanak-kanak. Rohayati Junaidi et al. (2018) menyatakan bahawa, “perhubungan yang terjalin antara kanak-kanak dengan individu-individu tersebut akan membentuk perkembangan psikologi kanak-kanak” (114). Dengan kata lain, perhatian, penjagaan dan saling mempedulikan antara satu sama lain yang diperlihatkan oleh ahli keluarga dan rakan memainkan peranan penting dalam mempengaruhi tingkah laku dan emosi kanak-kanak ketika berdepan dengan pandemik COVID-19.

PERATURAN YANG DIGARAP DALAM *ENKAULAH ADIWIRAKU*

Persekitaran yang melingkungi kehidupan kanak-kanak merangkumi sistem peraturan yang ditetapkan oleh organisasi-organisasi tertentu. Peraturan merupakan tatacara yang ditetapkan untuk memberi panduan kepada masyarakat. Rohayati Junaidi et al. (2019, hlm. 111) menyatakan bahawa, “persekitaran yang melingkungi kehidupan kanak-kanak terdiri daripada sistem dan peraturan yang digubal oleh manusia dan organisasi tertentu dalam mempengaruhi perkembangan kanak-kanak.” Dengan kata lain, segala bentuk ketentuan dan garis panduan yang ditetapkan oleh kerajaan memberi kesan terhadap tingkah laku dan emosi kanak-kanak. *Engkaulah Adiwiraku* (2020) sarat dengan peraturan yang harus diikuti oleh masyarakat bagi mengelakkan dijangkiti oleh COVID-19. Antara peraturan yang digarap dalam karya bagi mencegah pandemik COVID-19, iaitu penutupan sempadan negara. Petikan berikut memperlihatkan kanak-kanak menerima peraturan tersebut dengan positif.

“Banyak negara telah menutup pintu masuk di sempadan negara masing-masing, dan kita semua sepatutnya tinggal di mana kita berada, bersama dengan orang yang kita sayangi.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.7)

Berdasarkan petikan tersebut secara tidak langsung memperlihatkan peraturan yang ditetapkan oleh pihak bertanggungjawab mendapat penerimaan positif daripada kanak-kanak. Kanak-kanak menyatakan bahawa mereka selayaknya tidak melancong atau berpindah daripada tempat mereka berada dan menjadikan peluang tersebut untuk meluangkan masa bersama-sama ahli keluarga yang lain. Malahan petikan tersebut dapat menjelaskan kesan positif yang ditunjukkan oleh kanak-kanak kesan daripada peraturan yang ditetapkan. Hal ini kerana “penutupan sempadan dan sekatan perjalanan tetap menjadi bahagian penting dalam strategi banyak negara untuk memerangi novel coronavirus” (*New Straits Times*, 2020). Malahan, penutupan sempadan dapat membantu pandemik COVID-19 daripada terus merebak ke seluruh dunia, terutamanya negara yang masih selamat daripada virus tersebut. Peraturan yang ditetapkan oleh pihak kerajaan meskipun tidak melibatkan kanak-kanak dalam proses penggubalan, namun kesan daripada ketetapan tersebut mempengaruhi kanak-kanak sama ada penerimaan yang positif atau sebaliknya. Peraturan penutupan sempadan yang diperlihatkan dalam karya mendapat respon positif daripada kanak-kanak dan sekali gus memberi kefahaman kepada kanak-kanak bahawa peraturan yang ditetapkan demi untuk keselamatan dan kesejahteraan sejagat.

Selain itu, terdapat juga peraturan yang melibatkan penjarakan sosial yang perlu diikuti oleh semua lapisan masyarakat. Peraturan tersebut digarap oleh pengarang dalam karya bagi memberi kefahaman dan mengingatkan masyarakat pembaca, khususnya kanak-kanak supaya memastikan jarak selamat yang perlu ketika berada di kawasan awam. Individu yang dijangkiti COVID-19 juga diwajibkan untuk kuarantin di dalam bilik sehingga sembuh bagi mengelakkan ahli keluarga yang lain turut dijangkiti. Perkara ini diperlihatkan dalam petikan berikut:

“Kita perlu kekal sekurang-kurangnya satu meter di antara satu sama lain.”

“Ya, bapa saya! Dia juga kekal berada di dalam bilik tidurnya sehingga dia pulih,” kata Sasha.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.9)

Engkaulah Adiwiraku (2020) juga memberi peringatan kepada masyarakat supaya sentiasa mencuci tangan menggunakan sabun. Contohnya, watak kanak-kanak dalam karya memberitahu kepada rakan-rakannya bahawa mereka mencuci tangan menggunakan sabun. Dalam karya tersebut turut mengingatkan masyarakat supaya batuk ke arah siku bagi mengelakkan virus COVID-19 disebarkan melalui percikan air liur jika seseorang itu positif COVID-19. Perkara tersebut telah dinyatakan oleh WHO seperti berikut:

“Make sure you, and the people around you, follow good respiratory hygiene. This means covering your mouth and nose with your bent elbow or tissue when you cough or sneeze. Then dispose of the used tissue immediately and wash your hands. Droplets spread virus. By following good respiratory hygiene, you protect the people around you from viruses such as cold, flu and COVID-19.”

(World Health Organization, 2020)

Dengan kata lain, *Engkaulah Adiwiraku* (2020) sarat dengan maklumat yang dapat membantu masyarakat, khususnya kanak-kanak berkaitan garis panduan yang dapat dipraktikkan untuk memutuskan jangkitan rantaian COVID-19.

Selain itu, individu yang mengalami demam dan gejala tidak perlu berjabat tangan dengan orang lain. Di samping itu, peraturan-peraturan lain yang diperlihatkan dalam karya, iaitu masyarakat digalakkan duduk di rumah jika tidak ada urusan penting bagi mengelakkan dijangkiti oleh COVID-19. Perkara tersebut dapat dilihat dalam petikan berikut:

“Kami mencuci tangan dengan sabun dan air!” kata Leila.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.12)

“Kami juga perlu batuk ke arah siku yang dibengkokkan jika kami sakit – hanya melambai tangan kepada orang dan tidak perlu berjabat tangan. Kami juga cuba untuk berada di dalam rumah.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.5)

“Pergilah, ceritakan pada seluruh keluarga, kita semua lebih selamat di dalam rumah! Kita boleh menjaga semua ahli keluarga dengan kekal berada di dalam rumah!”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.6)

Petikan tersebut memperlihatkan langkah-langkah dan peraturan yang ditetapkan oleh pihak bertanggungjawab yang perlu diamalkan oleh masyarakat bagi menjaga kebersihan dan memastikan keselamatan diri daripada jangkitan COVID-19. Ringkasnya, *Engkaulah Adiwiraku*

(2020) sarat dengan norma-norma baru yang perlu dipatuhi oleh masyarakat. Ringkasnya, garis panduan dan ketetapan yang digubal dan disarankan oleh pihak berwajib dapat diterima oleh kanak-kanak sekali gus memberi kesan positif terhadap tindakan kanak-kanak. Bronfenbrenner (1979) menyatakan bahawa persekitaran ekosistem menjelaskan bahawa komponen ini tidak melibatkan kanak-kanak secara langsung tetapi keputusannya mempengaruhi kanak-kanak secara langsung.

PERUBAHAN DALAM KEHIDUPAN KANAK-KANAK *ENKKAULAH ADIWIRAKU*

Pandemik COVID-19 telah mempengaruhi seluruh aspek kehidupan manusia sama ada secara emosi atau fizikal. Meskipun kanak-kanak kurang berisiko untuk dijangkiti COVID-19, namun dari segi emosi kanak-kanak lebih terkesan. Hal ini demikian kerana, kanak-kanak masih mentah dan memerlukan sokongan individu dewasa untuk memahami perubahan yang berlaku dalam kehidupan. Rohayati Junaidi et al. (2019, hlm. 136) menyatakan bahawa:

“Dalam kitaran hidup manusia akan berlaku perubahan sepanjang proses tumbesaran. Perubahan tersebut sama ada disukai atau pun tidak akan dihadapi oleh setiap orang. Namun berbanding dengan individu dewasa, kanak-kanak mengalami kesan yang berbeza berbanding dengan orang dewasa. Hal ini kerana kanak-kanak masih mentah dan kekuatan mental masih lemah dalam menerima perubahan.”

Dengan kata lain, perubahan yang berlaku sepanjang kehidupan memperlihatkan bahawa kanak-kanak mendapat kesan psikologi berbanding dengan individu dewasa. *Engkaulah Adiwiraku* (2020) memperlihatkan perubahan yang berlaku dalam kehidupan kanak-kanak seperti sesi persekolahan dan hubungan sosial kanak-kanak disebabkan COVID-19. Berdasarkan petikan berikut memperlihatkan kanak-kanak berasa kecewa kerana tidak dapat pergi ke sekolah seperti biasa sekali gus tidak dapat berjumpa dengan rakan-rakan. Pandemik COVID-19 yang telah merebak ke seluruh dunia menyebabkan sekolah terpaksa ditutup bagi mengelakkan kanak-kanak terkena jangkitan virus tersebut. Oleh sebab situasi tersebut berlaku secara tiba-tiba dan merubah rutin harian, maka hal ini telah menyebabkan emosi kanak-kanak terjejas. Perkara tersebut dapat dilihat dalam petikan berikut:

“Ketika Sara baring di atas katil pada malam itu, dia sedikitpun tidak berasa seperti adiwira. Dia berasa kecewa. Dia mahu pergi ke sekolah tetapi sekolahnya tutup.”

“Dia mahu berjumpa rakan-rakannya tetapi keadaan tidak selamat untuknya berbuat demikian. Sara mahu coronavirus berhenti menakutkan dunia.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm.2)

“Terlalu banyak perkara yang telah berubah,” kata Sara. “Kadang-kala saya berasa takut.”

(Engkaulah Adiwiraku, 2020, hlm7)

Petikan tersebut menunjukkan bahawa perubahan yang berlaku dalam kehidupan disebabkan oleh pandemik COVID-19 telah memberi tekanan perasaan kepada kanak-kanak. Kanak-kanak diperlihatkan mengalami perasaan takut, dukacita dan sedih dengan perubahan yang telah menyebabkan kanak-kanak tidak dapat menjalani kehidupan normal, iaitu pergi ke sekolah dan berjumpa dengan rakan-rakan. Hal ini secara tidak langsung memperlihatkan perubahan persekitaran memainkan peranan penting dalam mempengaruhi psikologi kanak-kanak seperti mana yang digariskan dalam Pendekatan Ekologi (2019).

KESIMPULAN

Kesimpulannya, *Engkaulah Adiwiraku* (2020) sarat dengan persekitaran yang memainkan peranan penting dalam perkembangan tingkah laku dan emosi kanak-kanak. Persekitaran ahli keluarga merupakan persekitaran dominan yang diperlihatkan dalam karya tersebut. Ahli keluarga yang mengambil berat, memberi sokongan moral dan bertoleransi mampu membantu kanak-kanak berdepan dengan situasi sukar dalam kehidupan. Selain itu, persekitaran rakan yang saling mengambil berat, menyokong dan melindungi antara satu sama lain turut mempengaruhi kanak-kanak dalam berdepan dengan pandemik COVID-19. Garis panduan yang digariskan oleh pihak bertanggungjawab memberi kesan positif kepada kanak-kanak. Hal ini kerana peraturan yang ditetapkan melibatkan keselamatan ahli keluarga yang lain dan kanak-kanak mendapat sokongan ahli keluarga dan rakan untuk memahami dan menjalani peraturan tersebut. Perubahan yang melibatkan sesi persekolahan dan hubungan sosial antara rakan turut memberi kesan terhadap tingkah laku dan emosi kepada kanak-kanak. Kesemua persekitaran yang melingkungi kehidupan kanak-kanak menjadi aspek penting dalam membantu kanak-kanak berdepan dengan pandemik COVID-19.

PENGHARGAAN

Ucapan penghargaan kepada pihak Akademi Pengajian Melayu, Universiti Malaya di atas geran Projek Penyelidikan RU Geran Fakulti Program - GPF003K-2018 - Nilai-nilai Tempatan Dalam Buku Kesusasteraan Kanak-kanak.

RUJUKAN

- Abdullah Nasih Ulwan. (1988). *Pendidikan anak-anak dalam Islam*. Singapura: Pustaka Nasional Pte Ltd.
- Abdullah Nasih Ulwan. (1988). *Pendidikan anak-anak dalam Islam* (2nd ed.). Singapura: Pustaka Nasional Pte Ltd.
- Ahmed, A. (2017). *Literature and its influence on human life*. Paper presented at the National Conference Cum Workshop on Recent Trends Technical Language and Communication: Emerging Requirement at Rajkiya Engineering College, Chadpur, Bijnor. Dicapai daripada <http://data.conferenceworld.in/NCCW/P129-134.pdf>.
- Anida Sarudin, (2020) Ulasan buku: “Engkaulah Adiwiraku: Bagaimana Kanak-kanak boleh Melawan COVID-19!”. *Jurnal Pendidikan Awal Kanak-kanak Kebangsaan*, 9 (1), 48-57.
- Ani Omar, (2012) Kesusasteraan dan peranan puisi dalam kehidupan kanak-kanak. *Jurnal Pendidikan Awal Kanak-kanak Kebangsaan*, 1, 87-121. Dicapai daripada <https://ejournal.upsi.edu.my/index.php/JPAK/article/view/755>.
- Arba'ie Sujud & Nik Rafidah Nik Muhamad Affendi, (2011) Pembentukan emosi kanak-kanak melalui bahan bacaan sastera. *Jurnal Pengajian Melayu*, 22, 66-89.
- Bronfenbrenner, U., (1977) Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32, 513-531.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. London: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U., (1986) Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22, 723-742.
- Farra Humairah Mohd & Nik Rafidah Nik Muhamad Affendi, (2016) Pemikiran kerohanian dalam cerpen kanak-kanak pilihan mutakhir dan kesan positif kepada kanak-kanak. *PENDETA Journal of Malay Language, Education and Literature*, 7, 35-51. Dicapai daripada <https://ejournal.upsi.edu.my/index.php/PENDETA/article/view/1190>.

- Helen Patuck. (2020). *My Hero is You*. Dicapai daripada <https://interagencystandingcommittee.org/system/files/202004/My%20Hero%20is%20You%2C%20Storybook%20for%20Children%20on%20COVID-19.pdf>.
- Jas Laile Suzana Jaafar. (2016). *Psikologi kanak-kanak & remaja*. Kuala Lumpur, Malaysia: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Misran Rokimin. (2006). *Isu pendidikan dan pembangunan insan menerusi novel*. Bangi, Selangor: Penerbit Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Mohd Daud Ibrahim & Rohaidah Kamaruddin, (2015) Mesej pengarang: Satu penelitian terhadap novel *Anak Titiwangsa* karya sasterawan negara Keris Mas. *International Journal of the Malay World and Civilisation (Iman)*, 3 (2), 17-25. Dicapai daripada http://journalarticle.ukm.my/8937/1/Mesej_pengarang_satu_penelitian.pdf.
- Mohd Shahremy Ikmal Shahbudin, (2020) Kepanikan pengguna media sosial terhadap virus COVID-19. *PENDETA Journal of Malay Language, Education and Literature*, 11 (Edisi Khas), 1-10.
- New Straits Times*. (July 27, 2020). Covid-19: WHO advises against keeping border closed. Dicapai daripada <https://www.nst.com.my/world/world/2020/07/612093/covid-19-who-advises-against-keeping-borders-closed>.
- Noralina Omar. (2018). *Kesejahteraan hidup kanak-kanak*. Kuala Lumpur, Malaysia: Penerbit Universiti Malaya.
- Rohayati Junaidi, Tengku Intan Marlina Tengku Mohd Ali & Madiawati Mamat @ Mustaffa, (2018) Persekitaran kanak-kanak dalam novel *Beruk*. *GEMA Online® Journal of Language Studies*, 18 (1), 106-121.
- Rohayati Junaidi, Tengku Intan Marlina Tengku Mohd Ali & Madiawati Mamat @ Mustaffa, (2019) Persekitaran ekosistem dalam novel kanak-kanak terpilih. *Akademika Journal of Southeast Asia Social Sciences and Humanities*, 89 (2), 111-122.
- Rohayati Junaidi, Tengku Intan Marlina Tengku Mohd Ali & Madiawati Mamat @ Mustaffa, (2019) Perubahan persekitaran mempengaruhi kanak-kanak dalam novel terpilih. *Jurnal Antarabangsa Persuratan Melayu (RUMPUN)*, 7, 125-151.
- Rohayati Junaidi. (2019). *Pengaruh ekologi terhadap perwatakan kanak-kanak dalam novel-novel Hadiah Sastera Perdana Malaysia*. (Disertasi doktor falsafah yang tidak diterbitkan). Universiti Malaya, Kuala Lumpur.
- Rohayati Junaidi, (2020) Persekitaran kanak-kanak: Satu penelitian terhadap novel kanak-kanak terpilih. *PENDETA Journal of Malay Language, Education and Literature*, 11 (1), 1-17.
- Rohayati Junaidi, (2020) Persekitaran yang membentuk modal insan dalam novel kanak-kanak. *MANU*, 31 (1), 97-119.
- Salmah Ayob, (1981) Sastera untuk kanak-kanak: Fungsi dan implikasinya. *Pendidik dan Pendidikan*, Jilid 3 (1), 73-82. Dicapai daripada http://apjee.usm.my/JPP_03_1981/Jilid%2003%20Artikel%2009.pdf.
- Wenzel, M., (2005) The crucial role of literature in the generation of knowledge and critical thinking. *Literator*, 26 (1), 69-82. Dicapai daripada https://www.researchgate.net/publication/267725987_The_crucial_role_of_literature_in_the_generation_of_knowledge_and_critical_thinking.
- World Health Organization. (June 4, 2020). Coronavirus disease (COVID-19) advice for public. Dicapai daripada <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>.